

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

İslam Felsefesi Anabilim Dalı

VIII. KUTLU DOĞUM

SEMPOZYUMU

(TEBLİĞLER)

18 NİSAN 2005

ISPARTA

S.D.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
İslam Felsefesi Anabilim Dalı Başkanlığı
Bilimsel Toplantılar Yayın No: 3

TERTİP HEYETİ
S.D.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
İslam Felsefesi Anabilim Dalı Başkanlığı

Prof. Dr. İsmail YAKIT (Başkan)
Doç. Dr. Kemal SÖZEN
Dr. Nejdet DURAK
Bilgehan Bengü TORTUK

EDİTÖR
Prof. Dr. İsmail YAKIT

ISBN 975-7929-94-8

Kapak ve İç Düzen
Nejdet DURAK

BASKI
Tuğra Matbaası, (0246) 224 14 68

Yayınlanan tebliğlerin dil, üslûp ve ilmî sorumluluğu yazarlarına aittir.
Yayınlanan tebliğler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

©SDÜ İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı-2006

İSTEME ADRESİ
S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi İSPARTA
Tel: (0246) 211 45 50

HZ. PEYGAMBERİN AHLAKINDA EVRENSELLİK

Doç. Dr. İbrahim Hakkı AYDIN*

Ahlak; insanın iç dünyasıyla ilişkilerine yön vermesi yanında, toplum içindeki davranışlarını ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemede belirleyiciler arasında kabul edilir. Ahlak bu görevi yaparken “iyi” ve “kötü” ayırımıyla, yapıp etmelerin belirlenmesinde esas aldığı kriterler değişken olabilmektedir. Bu değişkenlik, benimsenen değerlere ve bazı ön kabullere göre olmaktadır. “İyi” ve “kötü”nün belirlenmesinde ki ölçütlerin genel geçerliliği, kapsamı ne kadar geniş olursa, o ahlak anlayışı o denli evrensel olacaktır.

Başka bir ifadeyle Ahlâk; bir kültür çevresinde kabul görmüş, belirlenmiş ve tanımlanmış değerler manzumesi ve amaçlarla, bu değerlerin nasıl yaşatılacaklarını, söz konusu amaçlara nasıl ulaşılacağını ortaya koyan kurallar öbeği veya bir insan topluluğunun belli bir tarihsel dönem boyunca, belli türden inanç, emir, yasak, norm ve değerlere göre düzenlenmiş ve söz konusu düzenlemeye bağlı olarak töreleşmiş, gelenekleşmiş yaşama biçimi diye tanımlanabilir.¹

İyi ve kötüyü tam olarak değerlendirerek ve insanın manevi yönünü güçlendirerek, daha mutlu bir yaşam sürdürmesine yardımcı olmayı hedefleyen ahlâk hakkında öteden beri değişik fikirler ileri sürülmüştür. Bu farklı anlayışlardan çeşitli ahlâk teorileri oluşmuştur. Bu bağlamda; âşkın, natüralist, formel, personalist ahlâk anlayışları örnek olarak sunulabilir. Ayrıca, dini ve felsefi ahlâk diye de bir sınıflandırmanın yapılması mümkündür. İslâm, Hıristiyan,

---

* Atatürk Üniv. İlahiyat Fak., Erzurum

¹ Cevizci, Ahmet, Etiğe Giriş, Paradigma Yayınları, İst., 2002, s., 3.

Yahudi, Buda, Konfüçyüs, Taoizm, Jaynizm, Zerdüştlük ahlâkları, dinî ağırlıklı ahlâklardandırlar. Ayrıca bu sınıflamaların dışında, düşünce tarihinde gerek kaynakları bakımından, gerekse anlayışları ve niteliği bakımından Nihilist, Egoist, Hedonist, Ödev Ahlakı, Mutluluk Ahlakı gibi pek çok ahlak ekolleri de ortaya çıkmıştır.

Yaşamla ilgili olarak sistemli bir düşünce şekli ve ilkeler belirlemesi bakımından ahlâk, insana, hayatı nasıl sürdürmesi gerektiğiyle ilgili bilgi verir, insanların eylemleri için norm ve düzenleyici ilkeler getiren ahlak anlayışına “Normatif Etik” adı verilir. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamberin ahlak anlayışının normatif bir ahlak olduğu söylenebilir. Çünkü Hz. Peygamber, dolayısıyla İslâm ahlâkı, insanın yapıp etmeleri çerçevesinde kurallar koyar. Bu kurallar hayatın nasıl düzenlenip yaşanması gerektiği hakkında bilgi verir, emirler ve yasaklar belirler.

Genelde normatif etik, kendi kültür ve inanç çevresi içinde kabul görmüş, belirlenmiş, tanımlanmış değerler manzumesi doğrultusunda öncelikle kendi insanı için en iyi olanı esas alır. Bunun sonucunda, normatif etik anlayışları önemli ölçüde bir öznel niteliği taşırlar. Çünkü ahlak adamı (filozofu) değerlendirme işine girip, neyin “iyi”, neyin “kötü” olduğunu belirlerken ya da bir yaşam tarzı sunarken, içinde bulunduğu tüm şartları ve müktesebatını dikkate almak durumundadır. Çünkü ahlâk adamı insanlara ahlâkî bakımdan rehberlik ederken, kendi doğruları, ilkeleri doğrultusunda normlar koyar. İnsanlara neyi yapmaları, neyi yapmamaları gerektiğini belirlerken, yükümlülüklerini hatırlatan ahlâkî doğrular, ne kadar nesnel (genel geçer) olursa olsun, yine de belli oranda öznelci bir nitelik taşırlar. Gerek din merkezli ahlak anlayışları olsun, gerek diğer ahlak anlayışları olsun, pek çoğunda bazen öznelcilik, Kant’ın da işaret ettiği gibi, tek kişinin, kendi istek ve eylemlerini belirlemek üzere koyduğu ahlak ilkesi olabildiği gibi, bu öznelcilik bazen ümmet, bazen ulus seviyesinde olabilmektedir.

Her dinin belli bir ahlâkî boyutu vardır. Ahlâkî öğretileri, bütün dinlerin, özellikle semavî dinlerin, merkezinde bulunurlar. Zira her din belli bir değer sistemi getirip, insanlara hangi ideallere göre, nasıl eylemde bulunmaları, ne türlü karakter oluşturmaları gerektiğini bildirir. Bu tür dinden beslenen, din merkezli ahlâk anlayışlarında, en yüksek değer kaynağı Tanrı olmasına rağmen, çoğu kere bunlar birbirlerinden farklı olup sübjektiflikleri ön plana çıkar. ahlaklılığın temeline, insanın Tanrı’yla olan ilişkisini iman seviyesinde

yerleştiren Kierkegaard ve Jaspers gibi modern düşünürlerin etik teorilerinde bile öznellik önemli bir yer tutar. Dolayısıyla da bu grup ahlak anlayışların öznel yönleri ağırlıktadır. Tarih boyunca Ahlakın temel hedefi olan mutluluk için, iyiyi ve kötüyü belirlemek ve insanları belirlenen o iyi ve kötünün idrakinde olarak, yaşatmaya çalışmak olmuştur. Bu hedef hiç değişmemiştir. Değişen, iynin ölçüsü olmuştur. Nitekim ahlak tarihine baktığımız da iyi ve kötünün ölçüsünün çokça değiştiğini görmekteyiz.

. Bu noktada şu sorunun cevabını aramalıyız: Tanrı merkezli normatif bir ahlak olduğunu söyleyebileceğimiz “Hz. Peygamberin ahlak anlayışı”, dolayısıyla, “İslam Ahlakı” da, diğer normatif ahlaklar gibi genel anlamda öznel midir? Yoksa nesnel midir? Ya da Hz. Peygamberin ahlak anlayışı ne derece evrenseldir? Zira bu soruya verilecek cevap, Hz. Peygamberin ahlak anlayışının evrensellik boyutunun belirlenmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Çünkü evrensel olan öznellikten çok nesnelliğe yakın olmalıdır. Bunun içinde ahlak bakımından “evrensellik” ne anlama geldiğine kısaca bakmak gerekir.

Evrensellik Nedir?

Herkes için kabul edilebilir olmak. Büyük çoğunluğa faydalı olma. Evrensel ahlak derken, insan olmanın gereği olarak kabul ettiğimiz ahlak anlayışını, bir insan olarak reddedemeyeceğimiz prensiplerdir. Evrensel demek dünyanın her tarafında geçerli olan, herkes için anlamlı olan, herkesi ilgilendiren şeylerdir. Dünyanın bir ucunda meydana gelen bir olaydan biz etkileniyorsak, bu evrenselliğin bir sonucudur. Bir ahlak ilkesinin evrensel olabilmesi için ilgili büyük çoğunluk tarafından kabul edilebilirliği olmalıdır. Konumuz açısından evrensellik, herhangi bir problemin dünya çapında etki yapması ve ele alınması, çözümler üretmeye gidilmesidir.

Evrensel kelimesi literatürümüzde, “global”, “küresel”, “dünya çapında” gibi ifadelerle dile getirilmektedir. Evrenselleşme ya da cihanşümül olmak kavramı yeni bir olgu değildir. Öteden beri değişik inançlarda, ekonomik ve sosyal gruplarda, felsefî akımlarda bunu görmemiz mümkündür. Her şeyden önce, dünya dinlerinin önemli bir kısmı, bütün insanlığın dini olma peşindedir. Bu dinlerin başında da İslam gelmektedir.

İslam`a göre globalleşme eşyanın tabiatında mevcuttur. Örneğin; “Yerde ve gökte ne varsa Allah`ı zikreder” mealindeki ayet bunun en güzel delilidir. Yine Kur`an`da ki “Ey insanlar” hitabı, İslam`ın bütün insanlığa eşit temel haklar vermesi, İslam peygamberi olan Hz. Muhammed (s.a.v.)`in bütün

insanların ve cinlerin peygamberi olduğunun ifadesi, bunun en güzel örnekleridir.

Küreselleşme düşüncesini, diğer dinlerde de bazı farklılıklara rağmen görmek mümkündür. Hıristiyanlar, dünyaya Hıristiyanlığın yayılması gerektiği emrini Hz. İsa'nın şu ifadelerinden almakta olduklarını kabul ederler: "*İmdi, siz gidip bütün milletleri öğrencilerim olarak yetiştirin, Onları baba, oğul ve Ruhulkudüs ismiyle vaftiz eyleyin; Size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin...*"² Diğer bir emirde ise "*...Bütün Dünyaya gidin, incili bütün yaratıklara duyurun*"³ buyrulmaktadır. Yine Hz. İsa kendi değer ilkelerinin herkes tarafından benimsenmesi isteğini şu cümleyle ifade ettiği, kabul edilmektedir. "*Herkesin benim gibi olmasını dilerim...*"⁴ Bu anlamda Kitabı Mukaddeste pek çok emre rastlamaktayız. Buna ilaveten, "**Yahova,**" anlayışı, Hıristiyanlıktaki "**evrensel sorumluluk**" anlamına gelen "**Katolik**" kelimesi ile papayı tüm dünyanın lideri haline getirmek düşüncesi ve özellikle **Adventizm** anlayışı Hıristiyanlıktaki evrensel olma hedefini gösteren diğer bir örnektir.

Evrensel Ahlak Nedir?

Evrensel ahlak yasasının olabileceğini benimseyen mütefekkirler olduğu gibi olamayacağını benimseyenler de vardır. Evrensel ahlak yasasının olduğunu kabul eden görüşler genelde iki grupta değerlendirilebilir. Bir kısmı, evrensel ahlak ilkelerini subjektif temelde açıklarlar. Bu görüşün temsilcileri J. Bentham, J.S. Mill ve H. Bergson'dur. Evrensel ahlak yasasını subjektif temelde açıklayanlara göre; bu yasa gücünü ve kaynağını insanın kendisinden alır. Ahlak yasaları bireysel "iyi"lerin toplumsallaşması ve evrenselleşmesi ile oluşmuştur. Bir bakıma bunlar insanın kendi koyduğu yasalardır. Onlara uymakla özgürlüğe zarar verilmiş olmaz. Bu ahlak yasası Tanrı, doğa veya toplumsal değerlerden de kaynaklanmayabilir. Bentham ve Mill ahlak konusundaki evrenselliği faydacılığa bağlarlar. Faydacılık görüşlerinde esas olan şey, faydayı, bütün insanlık için yani "*evrensel mutluluk*" olarak algılamalarıdır. İyi olan, insanlığın yararına olanı yapmaktır. Herkes için iyi olanı yapmak insanı (bireyi) mutluluğa götürür. İşte bu noktada "*haz*" onlara göre bireysel olmaktan çıkıp evrensel bir yasaya dönüşür.

---

² K. Mukaddes, Matta, 28: 19-20.

³ K. Mukaddes, Markos, 16: 5.

⁴ K. Mukaddes, Korintliler, 7: 7.

Evrensel ahlak yasasını, nesnel (objektif) temelde açıklayanlar ise, söz konusu yasayı nesnel (objektif) temelde açıklar. Bu görüşün önemli temsilcileri de Sokrates, Platon, Fârâbî, Spinoza ve Kant olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu filozoflara göre, kişi vicdanı karşısında evrensel ahlak yasası vardır. Bunlar kaynağını ve gücünü insandan değil, tam tersine insanın dışındaki bir temelden alırlar. Örneğin; Sokrates'e göre akıl ve düşünce bireylerin üstünde bir normdur. "Bilgi erdemdir." ve "Hiç kimse bilerek kötülük yapmaz." önermeleri, onun ahlak felsefesinin temelidir. Ona göre bilginin içeriği, "iyi" olmasıdır. "İyi" bilginin kendisidir. İyi; belli bir amaca hizmet eden ve fayda sağlayan şeydir. Hiç kimse bilerek iyiden kaçmaz. Bilgi erdemdir, erdem yararlıdır, erdemın yararı insanı mutlu etmesidir.

Bir ahlâkî eylemi belirleyen ilke bütün insanlar için yararlı olma, iyi olma geçerliliğini koruyabiliyorsa, o zaman o ilke evrensel ahlak ilkesi olabilir. Bu anlamda evrenselliği Hz. Peygamberin "*kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma*" hadisinde özetleyebiliriz. Ayrıca bu düşünceyi Kant'ın "*Öyle davran ki eylemine ölçü olarak aldığı ilkeyi, herkes için genel bir yasa olarak isteyebilsin. Öyle davran ki, eylemlerinde insanı bir araç değil, amaç olarak göresin.*" ifadelerinde de bulmak mümkün.

Bu tarz evrenselliğin temel ilkesinin özünü Hz. Peygamberin şu uygulamasında da görmekteyiz: Yeni Müslüman olmuş bir genç Peygamberimize gelerek: "Ey Allah'ın Peygamberi, zina etmeme izin ver, onu yapmadan duramıyorum, gibi çirkin bir teklifte bulundu. Orada bulunanlar gence döndü ve: "Sus, sus, dediler: Peygamberimiz gence dönerek: "Yaklaş", buyurdu. Genç Peygamberimizin yanına yaklaştı. Peygamberimiz. "Otur" buyurdu. Genç de oturdu. Peygamberimiz ile genç arasında şu konuşma geçti. Peygamberimiz:

- "Birisini bu işi annenle yaparsa bundan hoşlanır mısın?"

Genç: - "Hayır, vallahi hoşlanmam" dedi. Peygamberimiz: - "İnsanlar da senin gibi anneleri ile birisinin bu işi yapmasından hoşlanmazlar. Kızınla birisi bu işi yaparsa razı olur musun?" Genç: - "Hayır, vallahi razı olmam." Hz. Peygamber - "İnsanlar da senin gibi kızlarının bir başkası ile bu işi yapmalarına razı olmazlar. Kız kardeşin bir başkası ile bu işi yaparsa razı olur musun?" Genç: - "Hayır, vallahi razı olmam." Hz. Peygamber - "İnsanlar da kız kardeşlerinin bu işi yapmalarına razı olmazlar. Halan bu işi yaparsa hoş karşılar mısın?" Genç: - "Hayır, vallahi hoş karşılamam." Hz. Peygamber - "İnsanlar da

bunu, halaları için hoş karşılamazlar. Teyzen bu işi yaparsa hoş karşılar mısın?" Genç: -"Hayır, vallahi hoş karşılamam." dedi. Hz. Peygamber -"Kendin ve yakınların için razı olmadığın bir şeye başkaları için nasıl razı olacaksın?" buyurdu.⁵ İşte Hz. Peygamber'in bu hadisinde onun evrenselliği bütün yönleriyle ortaya çıkmaktadır.

Ahlakın önemli bir boyutunu oluşturan ve öznel konumda olan kültür, evrenselleştikçe ahlakta evrenselleşecektir. Dolayısıyla ahlakın evrenselliğinin kültürel yönünün de olduğunu belirtmek gerekir. Bu açıdan küresel Ahlak, temel ahlaki ilkeler ve erdemler konusunda sadeliğe ve sistematikliğe apayrı bir özen gösterir. Nitekim kültür merkezli olguların küresel ahlak olabilmesinin, reddedilemez dört temel ilkesinin olduğu kabul edilir. Bunlar da;

1. Her türlü baskıdan uzak, bütün hayatlara saygılı bir kültürü taahhüt etmek.

2. Bir dayanışma kültürünü ve adil bir ekonomik düzeni taahhüt etmek.

3. Hoşgörüyeye dayalı bir kültür ve dürüstlük içinde bir hayatı taahhüt etmek.

4. Hakların eşitliği kültürünü ve erkekle kadının ortaklığını taahhüt etmek.⁶ Bütün bunları Hz. Peygamberde bulmaktayız. Nitekim Hz. Peygamber'in "Cahiliye adetlerinden (kültürlerinden), insanlığın menfaatine olanlar (ahlaki ilkeler) aynen devam edecektir." İfadesi onun evrenselliğini açığa çıkarmaktadır. Nitekim o burada öznelliğini ön plana çıkarıp milleti, ümmeti dışındaki insanların kültürlerini görmezden gelmemiştir. O evrenselliğinin gereği, "ümmetimin menfaatine" demeyip, "insanlığın menfaatine" diyor. Çünkü Hz. Peygamber'e göre; insanlığın menfaati toplumun menfaatinden, toplumun menfaati ferdin menfaatinden önce gelir. Önemli olan insanlığın yararına olmasıdır. Zaten İslam'ın içinde insanlığın zararına bir şey olduğu söylenemez.

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in, sadece Müslümanlar için değil, bütün insanlık için bir ahlâk örneği olduğu her fırsatta belirtilmekte ve onun insanların akıllarını, ruhlarını, kalplerini ve nefislerini güzel ahlâka yöneltti birisi olduğuna işaret edilmektedir. Bu anlamda da küresellik ya da evrensellik,

⁵ Ahmed b. Hanbel, V/256-257.

⁶ Geniş bilgi için bkz. Hans Küng, Karl-Josef Kuschel, *Evrensel Bir Ahlak Doğru*, çev. Recai Doğan ve diğerleri, (Ankara: Gün Yayıncılık, 1995), ss. 20-28.

İslam'ın en temel özelliği olarak kabul edilebilir. Bu açıdan bakıldığında, İslamiyet'in globalleşmeye olumlu yaklaştığı söylenebilir. Diğer taraftan, İslamiyet'in daima birlik ve beraberlik içinde olmayı teşvik ettiği, bölünmeyi, parçalanıp ayrılmayı, kesin bir dil ile yasaklamış olduğu düşünülürse, onun öncelikle Müslümanlar ve sonra da bütün insanlığın birlik ve beraberlik içinde olmalarını tavsiye etmiş olduğu söylenebilir. Ayrıca en güzel ifadesiyle "İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır."⁷ hadisi gereğince, insanlığa hizmet etme görevinde, hedef kitlenin bütün insanlık olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Ahlakî Kur'an olan Hz. Peygamberin ahlakının evrenselliği ile ilgili sorunun cevabının bulunacağı nasların başında Nahl suresi 90. ayet gelmektedir: "Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir."⁸ Bu ayette, çok açık ve sade, sistematik olarak, üç erdem / fazilet, üç de erdemsizlik / rezalet sayılmaktadır. Böylelikle de ahlâkî ilkeler özetlenmiş oluyor.

Her şeyden önce Hz. Peygamber, "Ben güzel ahlakî tamamlamak için gönderildim."⁹ hadisi ile ahlakın gayesinin, hatta esas amacının ne olduğunu ortaya koymaktadır. Bunu yaparken her şeyden önce kendi inandığı, tebliğ ettiği sistemi, hayatına yansıtmış ve pratiğe geçirmiştir. "Onun ahlakî Kur'an'dı" buyuran Hz. Aişe'nin bu sözü, her şeyi anlatır niteliktedir. Çünkü Kur'anın evrenselliği tartışmasıdır. Peygamberimize göre ahlakî iyinin ölçüsü, çoğunluğa faydalı olmaktır. Bu konuda Peygamberimiz şöyle buyuruyor: "İnsanlara merhamet etmeyen kimseye Allah da merhamet etmez."¹⁰

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber burada da "kendi ümmetime, kabileme, milletime" gibi sınırlayıcı bir ifade tarzı kullanılmamıştır. Yaşadığımız dünyada yaptığımız her şey insanlığa, çoğunluğa faydalı olmalı. Hz. Peygamber'in ahlak anlayışı bütün insanlığı kucaklayan, merhametli, hoşgörüyü dayalı bu anlayışı, günümüzün mevcut diğer dinlerinde,

⁷ Aclunî, Keşfu'l-Hafâ, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1988, I/393, Hadis No: 1254.

⁸ Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl), (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985). Bu ayetin tefsiri için bkz. Elmalı'lı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dîni Kur'an Dili (Y.y., T.y., Eser Neşriyat ve Dağıtım), cilt 5, ss. 3116-20. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990), cilt 5, ss. 134-35. Bayraktar Bayraktarlı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri (İstanbul: Bayraktarlı Yayınları, 2004), cilt 11., ss. 65-70.

⁹ Sünen, Birr, 62; Müsnet, II, 38; Edebü'l-Müfrrer, I 288, had. no: 273.

¹⁰ Müslim, Fedail, 68

mezheplerinde bulmak mümkün değildir. Bu da Hz. Peygamber'in evrenselliğidir.

Hz. Peygamberin getirdiği İslam dini "*İnsanoğlunu keremli, faziletli, değerli kıldık*" ayeti ile insanlar arasında temelde insan olmaları bakımından bir fark olmadığını, eşitlik olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir ayette; "*Kim bir kimseyi (insanı) haksız yere öldürürse bütün insanlığı-insanları öldürmüş gibidir.*"¹¹ buyurularak, evrensel ve eşitlikçi yönü açıkça ortaya konmuştur. Bir başka ayette belki en çarpıcı şekilde evrensellik işlenmiştir: "... *Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mü'min olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında anlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir...*"¹² Bu ayetten anlaşılacağı gibi, kendi inancından olmayanlara yapılan haksızlığı da müeyyidesiz bırakmıyor.

Bir diğer hadiste "Kim bir Müslüman olmayan vatandaşa dahi eziyet ederse ben onun hasmıyım ve ben kime hasım olmuş isem kıyamet günü onunla hesaplaşırım" buyurmuş olması yine onun evrenselliğini ortaya koymaktadır. "Kimi; kötü, zararlı eylemi üzüyorsa, iyi eylemi de sevindiriyorsa, o artık mümindir."¹³ Başka bir hadiste "**İnsanların tümü Allah'ın aile fertleri gibidir.** Allah'ın en çok sevdiği kimse ise aile efradına en çok faydası dokunan kimsedir." buyurulmuştur. Yine Hz. peygamber kendi evrenselliğine yaraşır şekilde şöyle buyuruyor: "Nereye giderseniz gidin, nefret ettirici değil, müjdeleyici olunuz; insanlar için zorluk ve sıkıntı kaynağı değil bilakis huzur ve kolaylık kaynağı olunuz."

İslam Peygamberi uyguladığı kuralları kendi yakınlarına, ümmetine uyguladığı gibi başkalarına da, gayri müslimlere de aynı hakları vermiştir. Aynı şekilde Müslüman olmayanlara uyguladığı müeyyideleri de herkese uygulamıştır. Zenginden-fakire, yakınlarından-uzaklarına ümmetinden-diğer ümmetlere ayırım gözetmeden uygulamıştır. Örneğin: Hz. Peygambere soylu bir aileden bir bayanın hırsızlık yaptığı, ancak soyluluğundan dolayı cezalandırılmaması için bir istekte bulunuldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber

¹¹ Maide/32.

¹² 4 Nisâ/ 92.

¹³ Müsnet, I, 398.

evrensel mesajını vermiştir. **“Muhammed’in kızı Fatıma dahi bunu yapsa, cezasını veririm.”**

Bir başka hadise: Tay Kabilesi Hz. Ali tarafından esir alınmış ve esirler Medine'ye getirilmişti. Bu kabilenin cömertliği ile meşhur şairi Hatim et-Ta'î'nin kızı Seffâne de esirler arasında bulunuyordu. Bu kadın Peygamberimizin huzuruna çıkarak: *"Ey Muhammet, ben, kavminin efendisi olan Hatim et-Ta'î'nin kızıyım. Babam, iyi ahlak sahibi idi. Çoluk çocuğunu korur, köleleri ve esirleri azad eder, acı doyurur, çıplağı giydirir, konuğu ağırlar, yemek yedirir, karşılaştığı kimselere selam verir, hiçbir ihtiyaç sahibini geri çevirmezdi. İşte ben böyle bir adamın kızıyım. Babamın hatırı için beni serbest bırak"* dedi. Peygamberimiz; **"Ne diyorsun, bu saydıkların mü'minlerin nitelikleridir,** buyurduktan sonra, **"Babanız Müslüman olmayanlara iyilikler yapmış, bizi ilgilendirmez."** demeden **"Bu kadını serbest bırakın. Çünkü bunun babası güzel ahlâkı seviyordu, Allah Teala da güzel ahlâkı sever... Allah'a yemin ederim ki, bir kimse Cennete ancak güzel ahlâkı sebebiyle girer."**¹⁴ buyurdu.

Hz. Peygamber bir defasında arka arkaya üç defa yemin ederek; **"Vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz"** buyurdu. Orada bulunanlar tarafından; **"Ey Allah'ın Peygamberi, bu iman etmiş olmayan kimdir?"** diye soruldu. Hz. Peygamber; **"Kim olacak; şu komşusu haksızlığından, ahlaksızlığından, kötülüğünden güven içinde olmayan kimse."** diye cevap verdi.¹⁵ **"Müslüman komşusu"** dememesi onun evrenselliğinin bir gereğidir.

1940'larda kabul edilen evrensel insan hakları beyannamesinin de kaynağı durumunda olan İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in "Veda Hutbesi" bütün insanlığı kucaklayıcı ilkeler içerir ve bugün hala geçerliliğini korurken, İnsan hakları beyannamesi ise sadece ekonomik, politik ya da fiziki değerler-kurallar çerçevesinde değerlendirilmekle yetinildiğinden dolayı, bugün insanlığın en çok ihtiyaç duyduğu ahlak, temel hak ve özgürlükler alanında başarılı bir kontrol sağladığını söylemekte hayli zorlanıyoruz. Oysa Hz. Peygamberin, insan hakları beyannamesinden 1300 yıl önce söylediği veda hutbesinden bazı kesitlere bakarsak onun ne denli evrensel bir değer taşıdığı anlaşılacaktır.

¹⁴ İbn Kesir, el-Bidâye, 11/213

¹⁵ Buharî, Edep, 29.

- "İnsanlar! Canlarınız, mallarınız, namuslarınız da mukaddestir, her türlü tecâvülden korunmuştur.

- "Ashabım! Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönmeyiniz ve birbirinizin boynunu vurmayınız!

- "Ashabım! Kimin yanında bir emanet varsa, onu sahibine versin.

- "Ashabım!" Kan davaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası Abdulmuttalib'in torunu İyas bin Rebia b. Haris'in kan davasıdır. (Bilindiği gibi Abdulmuttalib'in torunu İyas bin Rebia b. Haris, Hz. Peygamberin kuzenidir.)

- "Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah'ın emaneti olarak aldınız ve onların namusunu kendinize Allah'ın emriyle helal kıldınız. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınların da sizin üzerinizde hakkı vardır.

- "Cenab-ı Hakk her hak sahibine hakkını vermiştir. Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Adem'in çocuklarıdır, Adem ise topraktır. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, güzel ahlaktır. Azası kesik siyahî bir köle başınıza amir olarak tayin edilse, sizi Allah'ın kitabıyla idare ederse, onu dinleyiniz ve itaat ediniz. Suçlu kendi suçundan başkası ile suçlanamaz. Baba, oğlunun suçunu üzerine, oğlu da babasının suçu üzerine suçlanamaz. Dikkat ediniz! Su dört şeyi kesinlikle yapmayacaksınız:

1- Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaksınız.

2- Allah'ın haram ve dokunulmaz kıldığı canı, haksız yere öldürmeyeceksiniz.

3- Zina etmeyeceksiniz.

4- Hırsızlık yapmayacaksınız."

Hız. Peygamberin hayat ve insan felsefesiyle yoğrulmuş "Bizim Yunus" olmayı başaramış Yunus Emre, İslam Peygamberinin evrenselliğini şu mısralarıyla özetlemiştir:

"Cümle yaratılmışa bir göz ile bakmayan,

Halka müderris ise de, hakikatte âsidir."

Yani İslam Peygamberinin felsefesi, herkese her insana, her insan topluluğuna, her şeyden önce insan olmaklığı bakımından, yaratılanların en şerefli olarak bakmayı gerektirecek kadar geniş bir evrensel yaklaşım içindedir.

Acaba bugün ne kadar insan için şu mümkündür? Siz kalkacaksınız bir insana, ya da bir Alman'a, bir Yunan'a, bir Arap'a, bir faşiste, bir komüniste, bir nurecuya, bir ülkücüye, bir Atatürkçüye vs. aynı olumlu yaklaşım içinde olacaksınız!

Evet, Hz. Peygamberin anlayışında bu mümkün. Çünkü o anlayış, "yaratılmışı hoş görür, yaratandan ötürü" Yine bu anlayış şöyle diyor:

"Gel gel, yine gel! Her kim olursan yine gel Kâfir ya Mecûsî, puta tapan yine gel."

Hz. Peygamberin oluşturduğu hayat anlayışında böyle evrensel anlayışlar çıkarken, bu gün evrensellik havariliği yapan Batı'da, aydınlanmacı filozof olarak kabul edilen John Locke (1632-1704) tarafından evrensel hoşgörü merkezli ilk kez kaleme alınan makale Unesco tarafından büyük taktire layık görülüp, çeşitli dillere çevrilerek dağıtılmış, bir yazıda J. Locke, Protestan olduğu için Katoliklere aynı haklar tanınmamıştır. Aynı yazıda, ateistlere mahkemelerde şahitlik yaptırılmamasını önerilmiştir. Bunun gibi, sübjektif merkezli düşünceler içeren bir yazı taktir toplamıştır. Oysa İslam Peygamberinin anlayışında bu gibi sübjektiflikleri görmek mümkün değildir. Nitekim onun evrensellik anlayışıyla hayata bakan M. Akif 'in şu mısrası;

"Mülhit de senindir, kalb-i muvahhid de senindir."

Ya da İsmail Hakkı Aydın'ın şu mısralarında bu evrensellik anlayışı çarpıcı bir şekilde dile getirilmiştir.

Ben Musevî, İsevî, hem de Muhammedi'yim,

Tevrat benim, İncil'de, Kur'an'ın bendesiyim...

Tek pınardan akan su, Musa, İsa, Muhammed,

Aynı yolun yolcusu, ben hepsinin sesiyim.¹⁶

---

¹⁶ İsmail Hakkı Aydın, Aşk, Hasret Matb., İst., 2000, s. 74.

Kâh kilisede papaz, kâh sinagogda haham,
Tereddütsüz dönüşür, helale birden haram...
Bazen güzel bir kadın gerdanında altın haç,
Kâh ayin yönetirim, kâh bir camide imam...¹⁷

Kutsal bir haç takarım, tepesinde bir hilal,
Davut'un yıldızında ezan okuyor Bilal...
Ne imamın sarığı, ne papazın cübbesi,
Farklı değil, hep aynı, kalplerde ise Celal¹⁸

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in ahlâkı bu anlayışıyla dinamik, evrensel bir yapıya sahiptir. Her sınıftan insana hitap edebilecek bir yapıdadır. Yapılması gereken ilkeler yanında yapıldığı takdirde pozitif karşılık kazandıran, kişinin tercihine bırakılan esnek iyi eylemler de vardır. Bu özelliğinden dolayı da Hz. Peygamber'in ahlâkı sürekli bir yenilenme anlayışını benimsemekle de yaşayabilen bir ahlâk sistemi olmuştur. Hz. Peygamber'in ahlâkına göre fertler; Allah, insan, hayvan ve bitki sevgisi kazanmalı. Her türlü fenalıktan kaçınmalıdır.¹⁹ Bütün bunları yaparken de cennet ümidi, cehennem korkusu dahil hiçbir karşılık beklemeden, sadece Allah'ın rızasını kazanmak gayesi ile hareket edilmelidir.²⁰ Bu özelliği ile de Hz. Peygamber'in ahlâkı; ferdi, menfaatçi bir ahlak anlayışını reddetmiş, yükümlülüğü ve önemli ölçüde evrenselliği olan bir ahlâk anlayışı şeklinde oluşmuştur.

---

¹⁷ Aydın, Aşk, s. 41.

¹⁸ Aydın, Aşk, s. 42.

¹⁹ 49 Hucurat/7.

²⁰ 11Hûd /112; 42 Şûrâ /15; 76 İnsan /8-9.